

INSON VA TABIAT

Abdiraximova Maftuna To‘lqinjon qizi,

Talaba, Farg‘ona Politexnika instituti, Farg‘ona shahri

E-mail: maftunaabdiraximova164@gmail.com

Nabiyeva Gulhayo O‘tkirjon qizi

Talaba, Farg‘ona Politexnika instituti, Farg‘ona shahri

E-mail: gulhayonabiyeva600@gmail.com

Tabiat yer yuzidagi jamiki tirik mavjudot uchun muqaddas go‘shadir. Tabiat ularni to‘ydiradi, kiydiradi, issiq va sovuqdan asraydi. O‘z navbatida tirik mavjudot ham tabiatga mehr qo‘yadi. Bu mehr tabiatni asrash, uning boyliklarini ko‘paytirish tuyg‘usi bilan uyg‘unlasha olsagina haqiqiy sanaladi. Yaqin o‘tmishimizda biz «Tabiatni sevamiz» deb bong urdigu, biroq uni asrab-avaylash ishiga mas‘ul ekanligimizni unutib qo‘ydik. Ana shu mas‘uliyatsizligimiz «Ekologiya» deb nomlanuvchi yangi fanga zamin yaratdi. «Ekologiya» so‘zi «eko» — uy, turar-joy, «logos» - fan so‘zlaridan olingan bo‘lib, u atfot-muhitning buzilishi va bunga sabab bo‘lgan omillar, muhit halokatining oldini olish chora-tadbirlarini ishlab chiqish borasidagi bilimlarni targ‘ib etish asoslarini o‘rganadi.

Yangi asrning barkamol kishiisi o‘zida ekologik madaniyat unsurlarini ham namoyon eta olishi zamon talabidir. Ekologik madaniyat — bu atrof-muhit to‘g‘risida chuqur bilimga, tabiatni asrash tuyg‘usiga ega bo‘lish, o‘simliklar hamda hayvonlarga nisbatan g‘amxo‘rlik ko‘rsatishga, tabiat zahiralardan oqilona foydalanish, ularni ko‘paytirish borasida qayg‘urishga qaratilgan amaliy faoliyatning yuksak ko‘rsatkichidir. Ana shu xislatlarni o‘zida aks ettira olgan insonni ekologik madaniyat egasi, deb atash mumkin. Iste‘moldan ortiqcha suv jo‘mraklardan oqishiga yo‘l qo‘ymaslik, suv havzalarini ifloslantirmaslik, axlatni duch kelgan joyga to‘kmaslik,

turar-joylarni ozoda saqlash, ko‘chat va gullarni sindirmaslik hamda ularni ekish, hayvon-larga g‘amxo‘rlik qilish, qushlarni parvarishlash, xonadon va xiyobonlarni gulzorga aylantirish kabi harakatlarni amalga oshirish ekologik madaniyatlikning eng oddiy ko‘rinishlari sanaladi. Hozirgi davrda inson va tabiat, fan-texnika taraqqiyoti va atrof-muhit, jamiyat va ekologiya o‘rtasida nomutanosiblik vujudga kelayotir. Bularning barchasi ekologik madaniyatni yanada yuksaltirish masalasini ko‘ndalang qo‘ymoqda. Ma‘lumki, tabiatda hamma narsa bir-biriga uyg‘undir. Fan-texnika yutuqlaridan unumli foydalanayotgan inson esa ana shu uyg‘unlikni buzmoqda, unga nisbatan shafqatsizlarcha munosabatda bo‘lmoqda. Tabiiy boyliklardan: suvdan, yerdan o‘rinsiz foydalanish ekologiyani o‘zgartirib yubordi. Qishloq xo‘jaligi ekinlarini noto‘g‘ri rejalashtirish, kimyoviy o‘g‘itlarni haddan ziyod ko‘p qo‘llash yer unumdorligi va inson salomatligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatyapti. Korxonalaridan oqib chiqayotgan zaharli oqavalar suv havzalarini ifloslantirishi birinchi navbatda hayvonot olami va o‘simliklar dunyosiga ofat keltirmoqda. Transport vositalaridan chiqayotgan tutun-gaz havoning tozaligini buzyapti. Bularning barchasi insondan ekologik madaniyatni talab etmoqda. 1992-yil 9-dekabrda O‘zbekiston Respublikasining «Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida»gi Qonuni qabul qilindi. Sog‘lom avlod davlat dasturi va «Ekologik ta‘lim-tarbiya konsepsiyasi» ishlab chiqildi, «Ekosan» jamg‘armasi tuzildi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tabiatni muhofaza etish va ekologiyaga oid zarur hujjatlar qabul qilib, ekologiya ishlarining huquqiy asosini yaratdi.

Aslida, ekologik madaniyat tabiatni barcha go‘zalliklari bilan his qilishdan, sevishdan boshlanadi. Insonning tabiat kuchlari — sovuq va issiq, qurq‘oqchilik, yong‘inlar, turli ofatlar ustidan g‘alabasi unga bo‘lgan munosabatini o‘zgartiradi. Bu ko‘r-ko‘ronalikdan asta-sekin ongli munosabatga aylana boradi. Tabiatga bo‘lgan mehr tuyg‘usi boyib, unga munosabat shaxs madaniyatining ajralmas bir bo‘lagini tashkil etadi. Har bir inson tabiatdan bahra oladi. Ammo bu hali tabiatga muhabbat degani emas. Tabiatga muhabbat uni tushunishdan, uning go‘zalliklarini anglashdan, tabiat bilan munosabatga kirishishdan boshlanadi. O‘z navbatida, tabiat insonda

kuzatuvchanlik, sezgirlik, nazokatlilik kabi tuyg‘ularni tarbiyalaydi. Bu — insonda ikki ko‘rinishda: tabiatga va o‘ziga bo‘lgan munosabatlarda namoyon bo‘ladi. Inson tabiatdan faqat zavqlanishni emas, balki uni yaxshi tushunishni ham o‘rganadi. Natijada, o‘zligini his qilib, tabiatdan unga inson bo‘lish imkonini bergan «narsa»ni, ya’ni insonga xos madaniyat hislarini topishga intiladi. Demak, insoniy tuyg‘ular tabiatga mehr bilan qarashdan oziq oladi. Tabiat insonda vatan tuyg‘usini uyg‘otadi, uni mehnat va jasoratga undaydi, juda ko‘p tuyg‘ularni kamol toptiradi hamda ko‘p narsalarni talab etadi. Madaniyatli, ma’naviy kamol topgan inson uchun o‘z Vatani tabiatini muhofaza qilish hayoti va faoliyatining uzviy qismiga aylanib qoladi. O‘rta asrlarda yashab ijod etgan allomalar tabiat va undagi muvozanat, hayvonot olami va o‘simliklar dunyosi, atrof-muhitni e‘zozlash haqida qimmatli fikrlar aytganlar. Muhammad Muso al-Xorazmiy risolalaridan birida odamlarni daryoga mehrlilik bo‘lishga da’vat qiladi, agar daryoning ko‘zlari yoshlansa, uning boshiga g‘am kulfati tushgan bo‘ladi, deydi. Ehtimol, buyuk bobomiz daryo suvini ortiqcha isrof qilmaslikni ham nazarda tutgandir? Abu Rayhon Beroniy esa tabiatning davomiyligi haqida shunday fikr aytadi: «Ekin ekish va nasl qoldirish bilan dunyo to‘lib boraveradi». Zahiriddin Muhammad Bobur «Boburnoma» asarida ko‘rgan-kechirganlari, borgan joylarining tabiati, boyligi, hayvonoti, o‘simliklari va odamlari, xalqlarning urf-odatlarini tasvirlagan. Unda yer, suv, havo, turli tabiat hodisalariga tegishli ko‘plab fikrlar bor. Bobur o‘lkani bilgan kishilarni hurmat qilgan, qadrlagan va ular bilan hamisha maslahatlashgan. Ayniqsa, u gullar, manzarali hamda mevali daraxtlarni ko‘paytirishga e’tibor bergan. Madaniyatli kishi tabiat va jamiyat o‘rtasidagi muvozanatni saqlaydi, bu borada boshqalarni ham to‘g‘ri faoliyat ko‘rsatishga da’vat etadi, hech bo‘lmaganda ko‘chalarga axlat tashlanmasligiga, suv va havo ifloslanmasligiga hissa qo‘shadi. Ekologik madaniyat tarkibiga tabiatni muhofaza qilish madaniyati, tabiat boyliklaridan foydalanish madaniyati, ekologik tizimni qaytadan o‘zgartirish madaniyati ham kiradi. Bular bir kishining yoki hududning vazifasi bo‘la olmaydi. Umum insoniyat bunday vazifalarni yechishga birgalikda kirishsagina ekologik muammolar hal bo‘ladi. Masalan, birgina Orol

muammosi bunga yaqqol dalil bo‘la oladi. Orol dengizining suvi kamayib ketishi haqida dastlabki xavotirlar bildirilganidan beri yarim asrdan ortiq vaqt o‘tdi. O‘zbekiston mustaqilligi e‘lon qilinishidan oldingi yillarda dengizning sathi keskin kamayib ketayotganligi baralla gapirilib, bu masalaga butun dunyo mamlakatlari va suvchi mutaxassislarning e‘tibori tortildi.

Orolning qurib ketishi faqatgina uning atrofida joylashgan O‘zbekiston, Qozog‘iston, Turkmaniston emas, butun dunyo iqlimiga salbiy ta‘sir etadi. Shu-ning uchun Orolni saqlab qolish dunyo ahamiyatidagi muammodir. Biz kelajak avlodlarga yaratgan ma‘naviy va moddiy boyliklarimizni, bizgacha mavjud bolgan tabiatni va unga munosabatimizni, ya‘ni ekologik madaniyatimizni ham meros qoldiramiz. Ekologik madaniyat, bu — faqat tabiatga zarar keltirmaslik emas, balki uning tiklanishi, yanada go‘zallashuvi, gullab-yashnashiga hissa qo‘shish, atrof-muhitni g‘orat etuvchilarga qarshi beayov kurash olib borish degani hamdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. A. Ergashev “Umumiy ekologiya”. Oliy o‘quv yurt talabalari uchun darslik Toshkent- 2003.
2. Y. Shodimetov, R.Rahimbekov, “Ijtimoiy ekologiyaga kirish”. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. Toshkent „O‘qituvchi” 1994.
3. O. Quدراتov „Sanoat ekologiyasi”. Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi bakalavrlar uchun o‘quv qo‘llanma. Toshkent-2003.
4. I. X.Ayubova, M.N.Musayev, I.A.Jamgaryan. „Atrof-muhit sifat analizi va monitoringi”. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. Toshkent-2011.